

Betere overstap van basisschool naar voortgezet onderwijs

Marlau van Rens

Samenvatting

De overgang van de basisschool naar het voortgezet onderwijs verloopt, ondanks de inspanningen van de betrokken scholen, niet altijd soepel. In onderstaand promotieonderzoek is daarom onderzocht of kinderoparticipatie en een betere samenwerking tussen leraren onderling dit proces kunnen verbeteren. Uit de resultaten blijkt dat de ondersteuning van leraren niet altijd overeenkomt met de behoefte van kinderen. De voorbereiding vanuit de basisschool sluit niet altijd aan bij de verwachtingen van de leraren in het voortgezet onderwijs. De kinderen zelf

worden nauwelijks actief betrokken bij het transitieproces. Om een goede overstap te realiseren moeten de basisschool en de middelbare school meer samenwerken en voor een goede overdracht zorgen. Omdat kinderen de hoofdrolspelers zijn in het transitieproces kunnen zij vanuit hun verwachtingen en ervaringen een positieve bijdrage leveren aan een soepele overgang en daardoor een waardevolle bijdrage leveren aan het transitieproces. Bovendien heeft deze vorm van kinderoparticipatie een positieve invloed op de ontwikkeling en het welzijn van kinderen.

Elk jaar maken in Nederland ongeveer 180.000 kinderen de overstap van de basisschool naar het voortgezet onderwijs. Het is belangrijk dat deze overstap soepel en succesvol verloopt, omdat niet alleen de schoolloopbaan van kinderen daardoor wordt beïnvloed, maar ook hun welzijn en geestelijke gezondheid (Waters et al., 2012).

Na een succesvolle overstap lopen de leerlijnen door en heeft een kind vriendschappen gesloten, zelfvertrouwen ontwikkeld en vertrouwen in school gekregen. Een slechte overstap kan leiden tot een neerwaartse spiraal van onderpresteren, minder motivatie en uiteindelijk zelfs tot uitstroom of afstroom (Evangelou et al., 2008).

Kinderen afwezig

De kinderen zelf spelen de belangrijkste rol in dit transitieproces. Toch worden zij bijna nooit actief bij dit proces betrokken. Dat is vreemd, want informatie - van kinderen over kinderen - kan inzichtelijk maken hoe zij school ervaren, wat ze belangrijk vinden en waar ze zich zorgen over maken (Mason & Danby, 2011) en kan daardoor bijdragen aan een soepele overstap naar het voortgezet onderwijs. Leraren die ervan op de hoogte zijn wat kinderen bezighoudt, kunnen deze informatie gebruiken om de pedagogische praktijk te verbeteren. Deze veronderstelling was aanleiding voor een promotieonderzoek bestaande uit vier deelonderzoeken: een literatuuronderzoek, twee onderzoeken naar de verwachtingen, zorgen en ervaringen van kinderen vlak voor en acht weken nadat ze de overstap naar het voortgezet onderwijs maakten en een onderzoek onder mentoren uit de brugklas. Ook werd gekeken of kinderen die hun mentor informatie gaven over zichzelf een betere overstap maakten dan kinderen die de

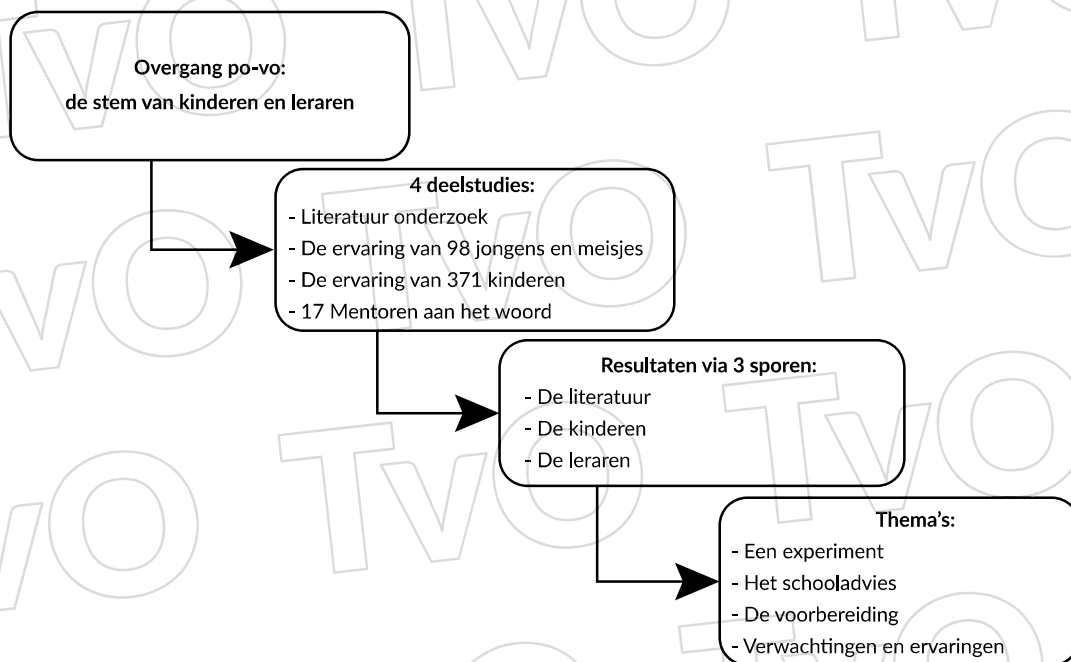
Hoewel kinderen de belangrijkste rol spelen in de overgang naar het voortgezet onderwijs, worden ze vaak niet betrokken

mentor niet informeerden. Figuur 1 toont schematisch de opzet.

Via literatuur, informatie van de kinderen zelf en mentoren zijn verschillende thema's geïdentificeerd: het schooladvies, de voorbereiding op het voortgezet onderwijs en de verwachtingen en ervaringen van leerlingen en leraren.

Het schooladvies

Een belangrijk onderdeel van de overstap naar het voortgezet onderwijs is het advies dat de kinderen aan het einde van de basisschool krijgen over het

Figuur 1. Schematisch overzicht van het onderzoek

vervolgonderwijs. Een zorgvuldig gegeven schooladvies staat echter niet altijd garant voor een succesvolle overstap naar het voortgezet onderwijs. Uit de literatuur blijkt dat sommige kinderen, door persoonlijke of gezinskenmerken, kwetsbaar zijn voor een minder soepele overstap (Anderson et al., 2000; West, Sweeting & Young, 2010). Ook de manier waarop de kinderen zijn voorbereid speelt een belangrijke rol.

Uit ons onderzoek, waarvoor 17 mentoren van de brugklas geïnterviewd zijn, blijkt dat het schooladvies niet altijd betrouwbaar is. Kinderen krijgen soms een advies dat niet past bij hun capaciteiten. Volgens de mentoren is dit onder meer te wijten aan tegengestelde belangen tussen basisonderwijs en voortgezet onderwijs. Het basisonderwijs ziet kinderen graag op een hoog niveau uitstromen, omdat dit de school een goede naam geeft. Dit heeft echter als risico dat kinderen te hoog worden ingeschat, waardoor ze het niveau in het voortgezet onderwijs niet aankunnen en uit- of afstromen.

Basisschoolleerkrachten zijn, volgens de mentoren, vaak minder goed op de hoogte van de verwachtingen die de leraar in het voortgezet onderwijs heeft. Dit speelt een rol bij het geven van een betrouwbaar schooladvies. Ook wordt soms een te hoog advies gegeven, omdat de leraren op de basisschool denken dat kinderen 'een kans' verdienen om zich waar te maken. Ook ouders oefenen soms invloed uit wanneer ze het niet eens zijn met het niveau van het schooladvies (Van Rens, 2020).

De voorbereiding

Gelukkig blijkt uit ons onderzoek dat de meeste kinderen zich verheugen op het voortgezet

Tegenstrijdige belangen maken dat een schooladvies niet altijd betrouwbaar is

onderwijs. Ze kijken uit naar de grotere vrijheid die ze krijgen in het voortgezet onderwijs en verheugen zich erop om te laten zien wat ze kunnen. Tegelijkertijd vinden ze het ook spannend, omdat ze zich realiseren dat zowel de vertrouwde schoolomgeving als de sociale omgeving na de overstap veranderen. Om die reden is het belangrijk om kinderen goed voor te bereiden. Dat blijkt in de praktijk echter nog wel eens lastig. Volgens het Landelijk Actie Komitee Scholieren (LAKS), een organisatie van, voor en door scholieren, is ongeveer 30% van de kinderen niet zo tevreden over de voorbereiding op het voortgezet onderwijs door de basisschool. Deze leerlingen geven aan dat zij niet goed zijn begeleid in hun keuze naar het voortgezet onderwijs. (<https://www.onderwijsincijfers.nl/kengetallen/po/leerlingen-po/prestaties-schooladvies>; LAKS 2010; 2012; 2014).

Wat maakt dat kinderen zich onvoorbereid voelen? Uit een enquête onder 371 kinderen blijkt dat de voorbereiding in het basisonderwijs volgens de kinderen vooral op schoolse zaken is gericht. Er wordt weinig aandacht besteed aan het leren samenwerken met anderen of aan de sociale context, terwijl die aspecten juist de meeste zorgen oproepen. De kinderen maken zich vooral zorgen over de leeftijdsgenoten op hun nieuwe school. Dat is niet zo vreemd: hun status verandert; ze zijn niet langer de oudste maar de jongste en kleinste leerlingen. Ze kennen de meeste andere leerlingen en de docenten niet en zijn nog niet op de hoogte van de regels en gebruiken op de middelbare school. De kinderen vragen zich af hoe je het aanpakt om 'cool' over te komen en hoe je voorkomt dat je wordt gepest of als 'nerd' wordt bestempeld (Van Rens, 2020). Vooral jongens voelen zich achteraf minder goed geïnformeerd. Ze vertonen, wanneer ze zich niet prettig voelen in het voortgezet onderwijs, meer storend gedrag dan meisjes (Van Rens, 2020). Meisjes hebben vaker het gevoel goed voorbereid te zijn.

De gemengde gevoelens die de kinderen uit onze onderzoeksgroep ervaren, worden bevestigd in de literatuur. Hoewel kinderen de overgang als een uitdaging ervaren, voelen ze het ook als een

Juist de grootste zorgen van kinderen komen in de voorbereiding van het basisonderwijs niet aan bod

bedreiging (Sirsch, 2003). Uit de literatuur blijkt dat de kinderen zich vooral zorgen maken over relaties met leeftijdsgenoten, pestgedrag, de hoeveelheid huiswerk en de routes in het schoolgebouw (Lucy & Ray, 2000; Zeedijk et al., 2003). Uit de literatuur blijkt ook dat meisjes, ondanks hun betere werkhouding, zich meer zorgen maken dan jongens. Jongens nemen, wanneer hun prestaties dalen, meer afstand van school (Poort-huis, 2012).

Warme overdracht

Leraren kunnen kinderen helpen bij de overstap. In het voortgezet onderwijs zijn de mentoren daarvoor de aangewezen personen. Zij zijn het aanspreekpunt van hun klas binnen de school. Zij onderhouden ook de contacten met de ouders over de ontwikkeling van de kinderen. Om de gewenste ondersteuning te kunnen bieden, willen de mentoren uit het voortgezet onderwijs zich goed voorbereiden op de begeleidingsvragen van hun toekomstige leerlingen. Een goede overdracht door de klassenleerkracht van het basisonderwijs kan daaraan een belangrijke bijdrage leveren.

Helaas blijkt dat in de praktijk niet altijd te gebeuren. Uit ons onderzoek blijkt dat basisschoolleerkrachten onvoldoende tijd hebben om voor elk kind een warme overdracht te realiseren of om het functioneren van hun oud-leerlingen in het voortgezet onderwijs te evalueren. Dit staat haaks op de behoeften van de mentoren, die de communicatie met hun collega's uit het basisonderwijs als essentieel ervaren om de overstap soepel te laten verlopen.

De kinderen zelf worden zelden betrokken bij de overdracht. Voordat de overstap plaatsvindt, zijn zij geen directe gesprekspartner. Dat is jammer, omdat we uit literatuuronderzoek weten dat kinderen niet alleen prima in staat zijn om te verwoorden wat hun bezighoudt, maar er ook bij gebaat zijn wanneer ze actief betrokken worden bij hun eigen leerproces. Kinderen die participeren in zaken die hun aangaan worden autonomer en competentier (Hart, 2008). Competentie (ik kan het), autonomie (ik kan het zelf) en relatie (ik hoor erbij) zijn de basisvoorwaarden die leiden tot motivatie en zorgen voor welbevinden en plezier (Ryan & Deci, 2000).

Om te onderzoeken of informatie - van kinderen over zichzelf - voor de mentor leidt tot een betere overgang naar het voortgezet onderwijs vond een experiment plaats. Hiervoor werden, gedurende vier achtereenvolgende jaren, de ervaringen van 371 schoolverlaters verzameld en onderzocht. Voor het onderzoek gebruikten we een vragenlijst die de kinderen zowel voor als na de overstap invulden. Voor de helft van de groep werden de gegevens doorgestuurd aan de aankomende mentor, voor de andere helft niet.

Het experiment had niet het effect waarop gehoopt werd. Kinderen die hun mentor informeerden over zichzelf, maakten geen betere overstap dan kinderen die geen informatie verstrekten aan de mentor. Wel konden we, los van het experiment, drie groepen kinderen onderscheiden die in vergelijking met hun leeftijdsgenoten kwetsbaar zijn voor een minder goede overstap. Dit zijn allereerst meisjes die na de overstap bang zijn dat ze het schoolwerk niet aankunnen. De tweede groep bestaat uit kinderen met een speciale

Basisonderwijsleerkrachten hebben onvoldoende tijd om voor elk kind een warme overdracht te realiseren

onderwijsbehoefte (SEN), die angstig zijn voor leeftijdsgenoten. De laatste groep wordt gevormd door kinderen die voor de overstap al angstig zijn. Zij profiteren niet van de nieuwe start in het voortgezet onderwijs. Bij deze groep neemt de angst na de overstap toe.

Verwachtingen en ervaringen

Een belangrijk knelpunt in de overgang is het uit elkaar liggen van verwachtingen van leerkrachten, mentoren en leerlingen, waardoor een soepel verloop van de transitie kan stagneren. Uit focus-groepinterviews met mentoren blijkt bijvoorbeeld dat zij van mening zijn dat leerkrachten uit het basisonderwijs onvoldoende bekend zijn met de praktijk in het voortgezet onderwijs. Ze hebben volgens de mentoren te weinig kennis van de vaardigheden die het voortgezet onderwijs van kinderen verwacht, vooral de vaardigheden gericht op zelfstandigheid. Mentoren vinden dat niet alleen de school, maar ook de ouders daarin een rol kunnen en moeten spelen.

Ook uit de literatuur blijkt dat de behoeften van de kinderen en de verwachtingen van de leraren niet altijd overeenkomen. Na de overstap hebben kinderen veel behoefte aan steun. Het lijkt geen toeval dat de kinderen uit onze onderzoeksgroep aangeven dat ze op hun nieuwe school vooral baat denken te hebben bij een goede begeleiding door de leraren en bij de aanwezigheid van leeftijdsgenoten die ze al kennen (Van Rens, 2020). Deze behoefte aan steun staat haaks op de verwachtingen van de leraren in het voortgezet onderwijs. De relatie tussen leerlingen en leraren is erg belangrijk, omdat passende ondersteuning leidt tot betere prestaties (Ganeson & Ehrlich, 2009).

Consequenties

De overstap naar het voortgezet onderwijs is een schooloverschrijdend proces dat start op de basisschool en eindigt in het voortgezet onderwijs. Daarom is het belangrijk dat de leerkrachten aan beide zijden samenwerken om een succesvolle

De behoeften van kinderen en de verwachtingen van docenten komen niet altijd overeen

overstap en continuïteit te bewerkstelligen. Ook de kinderen zelf kunnen daarbij een belangrijke rol spelen. Zij zijn immers de hoofdpersonen in het transitieproces. Op basis van de bevindingen uit ons onderzoek worden hieronder een aantal aanbevelingen gedaan.

De belangrijkste voorwaarde om de overgang tussen het basisonderwijs en het voortgezet onderwijs te kunnen verbeteren is het realiseren van korte lijnen, positieve relaties en een goede communicatie tussen alle partijen die betrokken zijn bij dit proces – inclusief kinderen en ouders. Het verdient aanbeveling om de leraren aan beide zijden van de overstap zodanig te faciliteren dat ze per kind een warme overdracht kunnen realiseren. Leraren moeten hiervoor tijd en ruimte krijgen, zeker daar waar het gaat om het bespreken en evalueren van de begeleidingsbehoefte van kwetsbare kinderen. Het is belangrijk om eerdere ervaringen met deze kinderen al voor de transitie goed in kaart te brengen. Het verdient aanbeveling om zowel de begeleiding die deze kinderen in het basisonderwijs kregen als hun behoefte aan (extra) begeleiding in het voortgezet onderwijs te delen met de toekomstige mentor. Dat is een belangrijke voorwaarde voor een soepele overstap.

Daarnaast is het wenselijk dat leraren van beide zijden de gelegenheid krijgen om zich op de hoogte te stellen van elkaars werkwijze en verwachtingen. Daardoor kunnen kinderen in de periode van het basisonderwijs beter voorbereid worden op de overstap en op de verwachtingen van het voortgezet onderwijs, maar ook zorgt dat ervoor dat de verwachtingen van de leraren in het voortgezet onderwijs realistisch en niet te hoog gegrepen zijn. Uiteindelijk draagt die kennis over

verwachtingen en werkwijze ook bij aan een beter schooladvies. Daarvoor is het echter ook wenselijk om basisschoolleerkrachten de gelegenheid te geven de ervaringen van hun oud-leerlingen te evalueren. Dat levert hun profijt op bij het geven van een weloverwogen en onbevooroordeeld schooladvies.

Tot slot hoeft niet elke school zelf 'het wiel uit te vinden'. Initiatieven die al worden ondernomen om de overgang te versoepelen moeten geëvalueerd worden en, als ze bruikbaar en succesvol zijn, met collega-scholen gedeeld worden als 'best practices'.

Over de auteur

Dr. Marlau van Rens

(marlauvanrens@outlook.com) was leerkracht in het voortgezet onderwijs en onderwijsadviseur en begeleider in het po, vo, en mbo. Ook werkte zij als coach voor het LerarenOntwikkelFonds (LOF), een netwerk van leraren die het onderwijs van onderop willen vernieuwen. Ze deed promotieonderzoek bij TIER (Top Institute for Evidence Based Education Research), Maastricht University.

Geraadpleegde literatuur kunt u vinden op:
www.tijdschriftvoororthopedagogiek.nl